

ЕТИМОЛОГИЯ НА ХОРОНИМА ТРАКИЯ

Автор: Валентин Йорданов

Хоронимът *Тракия* (*Тра-Кия*, или *Тара-Гия*) бил създаден по едно и също време и по еднакъв морфологичен стереотип заедно с названията на първичното синкретично изкуство *театър* (*Тea-Тара*), *трагедия* (*Тара-Ге-Дея*). Сакралната връзка между тези три понятия предполага да ги изследваме заедно.

Преди *театъра* в *Тракия* се е породила култовата традиция, известна като *Дионисови шествия*. Те се провеждали през две години и траели по три нощи. Жриците на Бакхус – вакханките, – разпусkali косите си, опасвали „шарени пояси от змии“ и се провиквали: „О, Бакх, евой!“ („О, Бакх, яви се!“). На светлината на факлите, пастири звънливо се надсвирвали с флейти, чиито протяжни мелодии били пронизвани от звънкия кънтеж на кимбали, тимпани и барабани. Вакханките танцували буйно и кръшно по родопските поляни, сякаш се надигравали със самите богове.

Това описание имаме благодарение на Есхил (525–456 г. пр.Хр) и Еврипид (~485–406 г. пр.Хр.), възхитени от красотата и волността на духа, характерна за Дионисовия празник. Неслучайно Еврипидовата трагедия „Вакханки“ спечелила първо място на *Лицедейските състезания* (конкурс за драматургия) през 407 г. пр.Хр.

Ценни данни за древния обичай дава и Страбон (63 г. пр.Хр.–24 г. сл.Хр.):

„15. Измислили са [тракийските жреци – б.В.Й.] имена, подходящи за флейтата и за шумовете, вдигани от кастанетите, кимбалите и тимпаните, и за призивите им, и виковете им „ев-ай“ и тъпченето с крака, и също така са измислили някои от имената, с които обозначават жреците, хоралните танцьори и прислужващите свещените ритуали, имам предвид „кабири“ и „корибанти“, „панове“, „сатири“ и „титири“, а богът са нарекли Бакхус...“ /**География**, Книга Десета, III, 15. – В изданието: **Страбон**. География. Кн. IX–XI. Превод от старогр. Валерий Русинов. Институт по тракология при БАН. С., ИК „Рал Колобър“, 2008/.

От този откъс разбираме, че *Бакхусовите ритуали* са изпълнявани от следните групи жреци: *корибанти* – посветени на Дионис/Хор; *кабири* – на синове-те-ковачи на Кабиро и Хефест; хорални танцьори „козли“ – *панове* и *сатири*; обслужващите *титири*.

Театърът възникнал като обединяващо идейно ядро на *Дионисовите мистерии* – синкретична сплав от няколко изкуства – поезия, музика, хор, танц,

драматично действие. Участващите актьори, които пеели, танцували, рецитирали и пр., не плащали данъци и не служели като войници. Диодор Сицилийски (~90~30 г. пр.Хр.) пише:

„Дионис станал също така изобретател на свещените лицедейски състезания, учредил театрите и създал системата на музическите представления, а освен това, благодарение на него се появили хора, свободни от обществени повинности, а също занимаващи се с определен род музическо изкуство [изкуство, в което е вплетена музика – б.В.Й.] във военните походи. Впоследствие били създадени музическите съобщества на можещите [τεχνίται, т.е. „технитай“ – б.В.Й.], причастни към изкуствата, свързани с Дионис, като той освободил от налози посветилите се на такъв род дейност.“ **/Историческа библиотека**, кн. IV, V-4. – В електронното издание: **Диодор Сицилийски**. Историческая библиотека. Перевод, статья, комментарии и указатель О. П. Цибенко. На сайте Античная литература: <http://ancientrome.ru/antlitrr/diodoros/index.htm/>.

Уточняваме, че тук се говори за дълбока древност, когато *театърът*, бидейки част от комплекса на *мистерии*, бил игран само в затвореното съсловие на аристократите. Много по-късно, едва в VI век пр.Хр., той бил изваден от списъка на херметичните забрани и станал достъпен за цялото общество на свободните граждани.

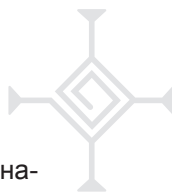
Тиранът на Атина Пизистрат (~600-527 г. пр.Хр.), приятел на Солон (~634-559 г. пр.Хр.), учредил *Великите Дионисии*, вследствие на които именно *античният театър* получил широка популярност, бидейки съпътстван от споменатия *драматургичен конкурс*, в който се състезавали Есхил, Софокъл, Еврипид, Аристофан, Менандър и други със свои трагедии и комедии. **/Гигов, Никола**. Гела. Орфеево цвете. С., 1988, с.10, 11/.

В началото на VI в. пр.Хр. *лицедейските състезания* включвали няколко жанра: поезия, песен, хор, танц, драматургия, но по време на скоро настъпилния класицизъм (V-IV в. пр.Хр.), те били ограничени до провеждане единствено на конкурс между драматични представления (между авторите на поставените драми). Представленията се играели на арената/сцената на *Дионисовия театър*, около статуята на бога и неговия жертвеник, на който стоял *корифеят* – водачът на хора.

Изкуствата от *Дионисовия цикъл* не бива да бъдат разглеждани само като проява на външна емоция, вакхическа освободеност и дори разпуснатост, и груб дивашки натурализъм. Те имат фина страна: пораждат у зрителя психологически преживявания, докосвайки в него „другата“ – дълбоко стаяваната неосъзната душевност.

В следващите редове ще се опитаме да очертаем *духовния аспект на култовата традиция*, който от самото ѝ възникване я превръща в мощна институция, зареждаща хората с добродетели. Тя е действала безотказно върху земната цивилизация в периодите на неолита, бронзовата и желязната епохи, та чак до появата на християнството.

Ще започнем с философското понятие *хора* (χώρα), разисквано в Платоновия диалог „Тимей“, чиято същност е дискутирана от съвременните философи Ю.Кръстева, Ж.Дерида, Дж.Салис, М.Ямполски, М.Маргарони и др. За тях *хорá* е недостъпно, невидимо, аморфно, неуловимо пространство или поле, което

обаче възприема, отпечатва и съхранява *ейдосите*, непостижими иначе за нашите сетива. Освен това, чрез повторение-припомняне, *хорá* предпазва паметта от амнезията на важни архетипни знания, реактивира изначалната памет на расата. В дискурса на херметиката на устните митове и на последващите писмени текстове, на които *хорá* дава среда за проявление, тя пак си остава непроницаема, безрефлексна, безстрастна, пасивна и девствена.

Самият източник на дискусията – Платоновия диалог – е сякаш по-ясен в обяснението на тези абстрактни и отвлечени категории:

„...По-рано ние разграничихме два вида [първопричини на *Сътворението* – б.В.Й.], а сега трябва да разкрием и един трети. За предишното ни изложение двата вида ни бяха достатъчни: предположихме, че единият е образецът, който се схваща с мисъл и е винаги тъждествен със себе си, а вторият е подражание на образа и има рождение, и е зрим. Тогава не разграничихме трети вид, понеже сметнахме, че двата са достатъчни. А сега изглежда, че разговорът ни ни принуждава да се заемем да изясним с думи този трети труден и тъмен за разбиране вид. Каква същност... има той по природа? Предимно... приемаща всяко рождение, подобно на кърмачка...

И така понастоящем трябва да си представим мислено трите рода: това, което се ражда [копието, образът – б.В.Й.]; това, в което се ражда [*хорá* – матричното място, където образите се копират – б.В.Й.]; това, по чийто образец се създава раждащото се [бога, идеята, оригинала, образа – б.В.Й.]. Действително подхожда да оприличим приемащото на майка, образа – на баща, а природата между тях двете – на дете... Родът, който ще приема всички видове неща [т.е. *хорá* – б.В.Й.], трябва да бъде във всички форми... Но ако кажем, че то е някакъв вид невидим, лишен от форма, всеприемащ, но самият той участващ в мисленето по някакъв най-труден и най-мъчно разбираем начин, ние няма да излъжем.“ /**Тимей**, 48 d; 49 a; 50 c, d, e; 51 a, b; вж. и 51 c, d, e; 52 a, b, c, d. – В изданието: **Платон**. Диалози. Т.І. Прев. от старогр. Георги Михайлов и Богдан Богданов. С., Изд. НИ, 1979/.

Несъмнено виждаме в действие Платоновата дуална онтология за идеите и техните сенки (образи). Към нея е въведен допълнителен медиаторен елемент *хорá* – вместилището-носител на отпечатъците на идеите, без той да трансформира базовия модел на Платон за устройството на света. /**Валентина Маринова-Йорданова**. Опитът с радикално Другото и неговото място в съвременните артистични техники. Дипломна работа за магистърска степен към катедра „История и теория на културата“ на Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. С., 2014. Ръкопис, с. 38-45/.

Възможна е и друга хипотеза за смисъла на понятието *хорá*, ако го разгледаме в контекста на *Дионисовия театър* и неговото главно действащо лице *хорът*. Там *хорът* е посредник между херметичното съдържание на мистерията (сакралната идея) и съзнанието на публиката (демоса). Очевидно тук *хор* и *хорá* са идентични като смисъл и функция, а не само по названието си. *Хорът* е именно топоса, в който се отпечатват неразбираемите и непостижими идеи на мистерията в разбираеми и постижими за демоса образи/копия; дитирамбите (поетичните реплики) на *хора* са именно вербалното средство за довеждане на символиката на трансцендентните идеи до съзнанието.

Обръщаме внимание на термините, с които са означени понятията *хор* и *хорá*. Тези термини без съмнение са дошли от египетското име *Хор* на бога, когото траките, гърците и римляните наричали Дионис, Бакхус или Митрас, а индийците – Шива. Божият син е считан за всеобхватното начало на света – и небето (духовното начало), и земята (материалното начало), и енергията (слънцето, светлината), и времето, и силата, която поддържа живота и го възражда непрекъснато в космическите цикли на живота и смъртта. Затова от името *Хор* е произлязло в трако-елинския език названието на един от изброените аспекти на бога: това е терминът *χωρα* (*хора*), означаващ „земя“. Разбира се има по-древен синоним, който носи името на богинята-майка-земя *Γαῖα* (*Гея*) – *γῆα* („земя“). Земята също е топос: матрично пространство, което може да приема и вмества.

Какъв е пътят на Хоровото име от *Египет* до *Елада*? Заслугата не е на Солон, дядото на Платон, защото по негово време (VI в. пр.Хр.) античният театър е бил в поредното си възкръсване от хилядолетната традиция на *Дионисовите мистерии*. Целият комплект на мистерии, включително театърът, е бил донесен в дълбока древност в *Елада* не от *Египет*, а от *Тракия*: от жреците на Дионис – тракийските царе Орфей и Евмолп. В град *Тива*, *Беотия*, култът бил възприет от Кадъм и неговите потомци, които служели по свещените книги на Орфей, изписани ситно върху букови дъсчици. В град *Елевзина* култът бил упражняван неотменно от жреческия клан на Евмолп, а след въздигането на град *Атина*, тържествата по съседство се пренесли и там посредством всенародното шествие в чест на великия бог Дионис, съжителствайки с култа към богиня Атина.

Сетне ще продължим тези разсъждения, но сега нека се върнем за малко към основната ни тема. Посочените в самото начало названия *Тракия*, *театър* и *трагедия*, всъщност са троични: изначалната им етимология представлява контаминация от имената на бога-отец, богинята-майка и божия син:

Театър – Теа-Та-Ра, т.е. „Богинята и Та-Ра [по древния канон: Тан-Г-Ра]“

Трагедия – Та-Ра-Ге-Дея, т.е. „Та-Ра и Гея-богиня [Тан-Г-Ра]“

Тракия – Та-Ра-Гия, т.е. „Та-Ра и Гея [Тан-Г-Ра]“

Траките означавали своя троичен бог *Троян* (Атон/Тан-Г[ея]-Ра), както и родната си *Тракия*, с троичния знак Π , $\Pi\Pi$, $\Pi\Pi\Pi$ и пр. Той бил изобразяван в храмовете (сн. 1, 2, 3), върху ритуалната керамика (сн. 4, 5) и върху домашните божества-идоли (сн. 6). Българите в Азия ползвали подобен, почти идентичен знак Π или Π („тризъбеца“) като символ на върховния им бог *Тангра* (сн. 7, 8, 9, 10).

Снимка 1. Троичният знак (триглиф) Π на бог Троян (Тангра), поставен като единствен мотив във фриза на основата на полуцилиндричния купол на гробницата-мавзолей на неизвестен владетел на племето гети в голямата могила край с. Свещари, Исперихско, Североизточна България. Този знак маркира в основата на купола границата между земния и небесния свят. Фото Бойко Калев.

Снимка 2. Троичният знак (триглиф) Π на бог Троян (Тангра), поставен като единствен мотив във фриза на основата на конусовидния купол на гробницата-мавзолей на тракийския владетел Ситалк (431-424 г. пр.Хр.) край с. Старосел, област Пловдив, Централна България. Окръжността, очертана от този знак в основата на купола, маркира, както стана дума, границата между земния и небесния свят. Фото автора.

Снимка 3. Вътрешен вид на конусовидния купол на гробницата-мавзолей край Старосел. Фото автора.

Снимка 4. Керамичен съд, на който са изобразени два варианта на знака на върховния троичен бог на траките. Исторически музей – гр. Казанлък, ранна бронзова епоха (III хил. пр.Хр.). Фото автора.

Снимка 5. Фрагмент от култова керамика, украсена със знаци, на тракийското племе беси, намерена в района на гр. Велинград, Западни Родопи. Фото автора.

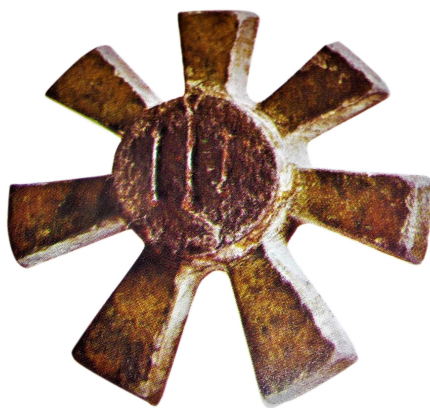
Снимка 6. Стилизиран кон, изработен от камък, който бил поставян край огнището, за да закриля домашния огън (земен аналог на бога-слънце) и целия дом. Специално конят е бил зооморфен образ на родоначалника на траките и българите Дионис/Хор. Били поставяни и стилизирани овни – метаморфози на божествения отец Зевс/Озирис. Интересни в случая са руническите знаци: кръст с точки върху главата на коня и три линии, „държани“ от две напречни линии – върху гърба на коня. Находката е открита в неолитното селище (VI хил. пр.Хр.) край с. Елешница, Разложко и се съхранява в местния музей. Фото автора.

Снимка 7. Троичен знак – „тризъбец“ – нарисуван с охра в пещерата Каповая/Шулган Таш, в Южен Урал (Башкирия; бившата територия на Волжка България). XIV хил. пр.Хр.

Снимки 8, 9. Рисунки, изпълнени с охра в „Зала на знаците“ в пещерата Каповая/Шулган Таш, Южен Урал. Отгоре е изобразен крилатият злодей Шулган – господарят на Долната земя (Хадес/Сет), – а отдолу неговият достоен противник, белият кон Акбузат (превъплъщение на Дионис/Хор). Разделя ги чаша с дръжки – предметен символ на богиня-майка, – най-вероятно Изида, майката на Хор. Чашата с две дръжки, предвестник на античния кратер или на античната амфора, има характерна стилизирана украса: три броя по три линии, символизиращи върховния троичен бог Тан-Г-Ра (Троян).

Снимка 10. Знакът на Тангра върху обратната страна на Розетата от първата българска столица Плиска: пособие на български колобър от VII-VIII век.

Има и други думи, в които е заложена специалната семантика на думи като *театър*, *трагедия* и *Тракия*. Псевдо-Плутарх (~II в.) е оставил описание на растението *китара*, появило се от капките кръв на разкъсания Орфей в планината Пангей (дн. Родопи) и по долината на р. Хеброс (дн. Марица) /**Лже-плутарх**. О реках, III, 4. – В: **Торшилов, Д.О.** Античная мифография. Мифы и единство действия. СПб, Алетейя, 1999, с. 307-383/. Идентичното название на Орфеевия музикален инструмент *китара*, което в Елада се е трансформирало в *ситара/цитра*, също така се оказва троично божествено име:

Китара – Ки-Та-Ра, Ги-Та-Ра, т.е. „Гея, Та-Ра [в правилния ред: Тан-Г-Ра]“

Друго култово растение с фалическа форма, засадено от божествената раса в Тракия и Египет, е *тръстиката*. В Тракия то има синоним *ракита* – метатеза на *китара*:

Ракита – Ра-Ги-Та, т.е. „Ра, Гея и Та [Тан-Г-Ра]“

Етимологията на думата *трагедия* = гр. *τραγωδία* = лат. *tragoedia* по принцип правилно е изведена като „ода за козела“ от *траγος* (*трагос* = „козел“) и *ωδή* (ода = „ода“), защото бидейки част от комплекса на *Дионисовите мистерии*, *трагедията* и въобще *театърът* първоначално са играни и гледани от сатирите и вакханките – жреческата общност на Дионис/Бакхус, чието светско превъплъщение е именно *козелът*.

Не е за пренебрегване и другата възможна етимология: от *траγος* (*трагос* = „козел“) и *ὀδῶ* (*оdigо* = „вода“) или *ὀδῦος* (*оdigос* = „водач“). Така смисълът става малко по-различен: „воденето на козли“ или „водачът на козлите“, предвид пастирската роля на бога спрямо хората – едни взаимоотношения, въплътени в самото трагическо действие.

Въпросът обаче е от какво произхожда думата *трагос*, в множествено число *траγῖ* или *траγοῖ* (*трагῖ/трагой* = „козли“), а без суфикса *ос/и/ой* – *траг*:

Траг – Та-Ра-Г, т.е. „Та-Ра и Г[ея] [по канон: Тан-Г-Ра]“

Същото важи и за етнонима *траки* = гр. *θρακοί* (*тракой/фракой*) на народа, обитавал *Тракия* от времето на палеолита:

Трак – Та-Ра-К, т.е. „Та-Ра и Г[ея] [Тан-Г-Ра]“

Следователно, както споменахме по-горе, посочените термини имат единна първична етимология, съвсем логично базирана, поради голямата ѝ древност, на троичното име на бога-отец Уран/Атон/**Тан**, богинята-майка Гея и техния син Кронос/**Ра**. И вторият извод: *траките* съвсем резонно са *козли* (*траγῖ* = *трагῖ*), защото произхождат от бог Дионис/Бакх – „Козела“. Народът носи името на своя родоначалник, в случая – името на неговия зооморфен образ.

А нима *сатрите*, т.е. *сатирите* = гр. *σατιροί* (*сатирой*), имащи кози рога и крака, не са превъплъщения на *козли*? Нима не са те актьорите в античната *сатира*? Именно гордото племе *сатри*, по думите на Херодот (~484~425 г. пр.Хр.), е обитавало и владяло планинския масив *Pangeus mons* (*Пангей*, дн. Западните Родопи) – люпилнята на тракийския народ, – без да бъде победено от никой враг:

„Сатрите, доколкото знам, не са били подчинени никога на никого и единствени от траките продължават да са и досега свободни; живеят високо в планините, които са покрити с всякакви гори и сняг, и са отлични войни. Те притежават прорицалището на Дионис; прорицалището се намира в най-високата част на планината [*Пангей* – б.В.Й.]; измежду сатрите с прорицанията в светилището се занимават бесите, жрица дава прорицанията точно както в Делфи – няма нищо по-различно.“ /**Херодот**. История, кн. VII, 111. – В изданието: **Херодот**. История. Кн. IV-IX. Превод от старогр. П. Димитров. С., Изд. НИ, 1990/.

Впрочем названието *Пангей* включва имената на *Пан* и *Гея*: това е планината на *Майката* и *Стария Пан* (Дионис = Дио-Ниса), тъй като божият син е роден на един от върховете ѝ *Ниса*, наречен така в чест на неговото рождество. Защитата на неприкосновеността на *прорицалището на Дионис*, по искане на жреците-пастири *бесите* – преки потомци на бога – била за *сатрите* невероятна отговорност и престиж.

В латинския език има група думи, съвпадащи с тракийското название *сатир*: *sator* – „сеяч“, прен. „създател“; *satio* – „посвяване“; *satus* – „раждане“, „про-

изход“; *Saturnus* – *Самурн*, древноиталийски бог на земеделието, аналог на трако-елинския Кронос. Кронос/Сатурн бил баща на Зевс/Юпитер и дядо на Дионис/Бакх.

Терминът *трактат* (системно и изчерпателно съчинение по дадена тема) е съставен от „траг“ и „тат“, като „тат“ е форма на египетското име Тот на трако-елинския Хермес – единия от братята на Дионис/Бакх/Хор. Така че *трактат* означава „Козелът Тат [Тот]“, от което разбираме, че ученият на боговете Хермес/Тот също се е виждал като член на *козята свита* по време на мистериите свещенодействия.

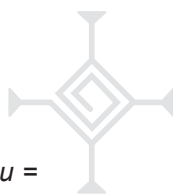
За пряк надзорник-възпитател, който трябвало денонощно да следи за безопасността и здравето на подрастващия Дионис, бил определен *Силен* (гр. *Σίληνος/Σείληνος*; **сн. 11**) – първородният син на Хермес и най-видният *самур*. В онова време той бил млад мъж, който, съдейки по името му, обладал голяма физическа сила. И тъй като следвал неотлъчно на всяка крачка своя възпитаник, Силен може би трябвало да се смята за първия личен педагог и бодигард в света. Диодор Сицилийски (~90~30 г. пр.Хр.) пише:

„...В походите на Дионис го придружавал също неговият възпитател и хранител Силен, превърнал се в начинател и наставник на превъзходни обичаи; на него Дионис е в голяма степен задължен за [постигането на – б.В.Й.] своите доблест и слава.“

/Историческа библиотека, кн. IV, IV,3. – Електронный сайт Античная литература: <http://ancientrome.ru/antlittr/diodoros/diod04-f.htm/>.

Снимка 11. Хермес приветства Дионис и Силен (с кривак в ръка), в компанията на сатир и две менади. Реплика върху стъкло на антично изображение. Фото автора.

Освен племената „козли“ – *траки* и *сатри* – е имало и племе *агатирси* = гр. *αγαθίρσοι* – „козари“, „пастири на кози“, което обитавало поречието на река Танаис (дн. Дон) /Херодот. История, кн. IV, 100/. Етнонимът *агатирси* буквално значи „Свещени тирси“, подразбирай „[Носители на] свещени тирси“, като *тирсът*, разбира се, е Дионисов жезъл. Интересно е да се отбележи, че един от базилевсите на Одриското царство се е казвал *Терес* (гр. *Τηρης*; ~540~448 г. пр.Хр.), като с това име подчертавал медиаторската си роля на посредник между тракийския народ и неговия бог-отец Дионис.

Древнотракийската дума *тирс* има производни в съвременния български език: глаголите *търся*, *диря* и съществителните *диря* (следа) и *дирек* (стълб, пилон), свързани с магичната сила на *свещения тирс*, чрез който се е осъществявала връзка с небесния бог-отец; както и глаголите *треса*, *разтърсвам*, *потрисам*, *потресавам*, и съответните съществителни *разтърсен*, *потресен*, *потресаващ*, *тризна*, *транс*, свързани с особените състояния на жриците-вакханки в *прорицалището на Дионис*.

Славяно-българските жреци на бога се зовяли *влъхви*, *вещи*, *маги*, *чародеи*, *кудесници*, *колобри*, *кукери*, *русалии*, но имало и отделна група – *бахари*, – певци-разказвачи на приказки, епоси и митове, в съпровода на гусла или гъдулка /Ив. Панчовски. Пантеонът на древните славяни и митологията им. С., 1993, с. 207/.

И терминът *бахари* има нещо общо със *свещения козел*. На френски език „козел“ е *bois* („бук“), на английски също е *buck*, но фонетично „бакх“, с алюзия към Бакхус. Античните *буколоси* в Тракия и Елада били пазителите на знанието – подкаста в общата жреческа колегия на Дионис/Бакхус. Не са случайни думите *буколики*, *буки* („буква“ на старобългарски), *буква*, *book* (англ., „книга“), *бухал* (магическа птица на Бакх), *бокал*, *бъкел*, *бъклица* (дървени съдове за виното на Бакх). Освен това известно е, че книгите на Орфей са представлявали ситно изписани *букови дъсчици*, свързани с медни пръстени.

Следователно българските *бахари*, като служители на устното слово, каквито били актьорите от *Дионисовия театър*, също спадали към жреците от *козята свита*.

В Рим аналог на *бахарите* били *аедите*, а в Западна Европа – *бардовете*, подкаста на келтските *друиди*. *Haedus/aedus* на латински означава „козел“, „яре“, от което се вижда, че *аедите* (haedi) били също жреци-сатри на Дионис/Бакхус. В латинския *haedilia*, *ae* означавала „козичка“, а в елинския *εἰδύλλια* („идилия“) била наричана кратка пасторална поема, чийто сюжет касаел хармоничното съжителство между хора, животни и природа.

На гръцки съществува омоним *αετός* – със значение „орел“. Еднаквата вокалност на думите *аедус* и *аetus* произтича от обстоятелството, че и двете животни – *козел* и *орел* – са били познати на древните хора като превъплъщения на бога.

В скандинавските саги певецът-разказвач е наричан *скалд*. Легендарният вожд на *асите* Один (I-II век), конунг на страната *Осаландия*, заминал за страната на *ваните*, където дълги години усвоявал *магията* (древното знание) и когато се завърнал, можел да предвижда събитията и властва над тях, да открива богатства в земните недра, да пише с руни и реди речта си в стихове и песни *галдри*, „да пее песни, които отключвали всичко пред него – земи и планини, скали и гробници. Омайвал с думите си... Повечето си умения предал

на жреците и те го следвали в науките и магиите.“ /**Снуре Стюрлюсон**. Саги за кралете на Севера. Прев. от норвежки език Р. Сиромасова. С., 2003, с. 24-27/.

Етимологията на подчертаните по-горе думи се извежда от прото-индо-европейския термин *g(h)aydos* („гайдос“), който в прото-германския език става *gaits* („гайтс“), в старо-английския – *gat* („гат“), в средно-английския – *gote*, *got*, *gat* („готе“, „гот“, „гат“), а в английския – *goat*. Логична е връзката (все пак става дума за *бога-козел*) с английската дума *god* („бог“), немската *gott* („бог“) и разбира се – с етнонима *готи*.

В елинския език „козел“ е *τραγος* (*трагос*), но „коза“ – *γαῖδαρα* (*гайдара*) или *γῖδα* (гида), „козар“ – *γιδας* (*гидас*), а прилагателното „кози“/„козлов“ – *γιδῖνος* (*гидинос*) или *γιδῆσιος* (*гидисиос*). *Αἴγυς/αἰγίδα* (*егис/егида*) бил наричан изработеният от козя кожа щит на богиня Атина. От *γιδας* („козар“), водача на стадото, произхожда съвременната дума *guide*, която французите произнасят като „гид“, а англичаните като „гайд“. Испанският аналог е *guía*, в множествено число – *guiadas*.

Но не само мъжките божества са се превръщали в козли, елени и бикове. Всяка една от Богините-майки – Гея, Рея, Йо (Изида) – се е превъплътявала както в крава, така и в коза, кошута и други свещени животни. Невръстният Зевс бил кърмен тайно от козата Амалтея в пещера на остров Крит. Разбира се, загадъчната коза Амалтея е зооморфна персонификация на Рея – жената на Кронос и майката на Зевс.

Очевидно думата *γαῖδαρα* (*гайдара* – „коза“) съдържа и е производна от името *Γαῖα* – една от формите на името на Богинята-майка-земя *Γεῖα*. Защото *Γαῖα/Γεῖα/Гея* се явява първата майка-кърмилница в божествения пантеон, първородната ѝ дъщеря Рея – втората, и т.н.

В санскрит нарицателното *гейа* означава „пеещ“, „пеене“; *гайа* – „пеене“, „песен“; а *гай* – „пея“, „рецитирам“, „възхвалявам“ и това били главните задължения на *гайака* или *гатар* – брамин-певец и музикант, – изпълнител на *гатхи*, епичните песни, съставени във ведически стихотворни стъпки *гайатри*. /**Рама Кришна Каушик**. Санскритско-български речник. С., Изд. „Изток-Запад“, 2014, с. 117-121/.

Специално внимание обръщаме на старобългарските омоними *гайда* и *гайдар*: те са идентични с основополагащия прото-индо-европейски термин *гайдос*. *Гайдата* (сн. 12) влизала, заедно с *кавала*, *тамбурата*, *кимвалите*, *тимпаните* и големия *тимпан* (*тъпан*), в комплекта духови, струнни и ударни свещени инструменти, които били използвани в ритуалите на *Дионисовите мистерии*. Всички те обслужват до днес *българската фолклорна традиция*. *Гайдарят* е специализираният музикант, който свири на *гайдата*, наред с *кавалджията* (*флейтиста*), *тамбуриста* и удрящите *тимпаните* и *тъпана*.

Гайдата се изработва и досега от козя кожа и бива два типа: *гайда каба* (голяма) и *гайда джура* (малка). *Гайдата джура* издава по-остър, пронизителен звук, смятан в древността за вибрация, изпратена от небесния бог-отец Уран, прадядото на Дионис. *Гайдата каба* издава по-мек и мелодичен звук, смятан за вибрация на божия син Дионис/ Бакхус. Самите названия произлизат от различни имена на божия син: *каба* (за гайда) и *кавал* – от името *Бакх* (обърнато *Каб/Каѐ*), названието *тамбура* – от името *Бури*, а названието *тимпан/тъпан* – от името *Пан*.

Снимка 12. Стара каба-гайда с чанта от гр. Смолян, началото на XX в. РИМ-Смолян. Пискюлите на чантата са украсени със сини конски мъниста, против „уроки“. Фото автора.

В българските народни песни често се използват думи и изрази като „млад гидия“, „ой, гиди моме, хубава“, „гиздав“, „гиздава“ и други подобни, когато става дума за волни, буйни, весели, красиви и влюбени моми и момци.

Други български омоними са глаголът *хайде*, съществителните *хайта*, *хайдутин*, *гайтан* (Гая-Тан; текстилна апликация върху хайдушкото облекло), очевидно свързани със стремежа към освободеност или с борбата за свобода: състояния на духа, характерни за бог Либер (Бакх). Близки по звучене са думите: *ηθος* („етос“) – „нрав“, „обичай“, от която произлиза названието на науката *етика*; *ηδονη* („хедоне“) – „удоволствие“, от която е дошъл терминът *хедонизъм*; *gaudeo* (*гаудео*) – „радвам се“, „възхищавам се“; *gaudium* (*гаудиум*) – „радост“, „удоволствие“; а също етнонимът на тракийското племе *ηδονιων* (*хедони/едони*), което обитавало долината по долното течение на река Струма. В антична Галия пък е имало племе *хедуи* (*haedui*, *orum* – „козли“).

Освен това, близка е вокалността на *haedus* и *αἶτος* от една страна, с *εἶδος* (ейдос) и *ἰδέα* (идея) от друга – коментираните вече от нас философски категории, ползвани от Платон в неговата „теория за формите“, развита в труда му „Държавата“. Според него единствено абстрактните *ейдоси* (форми-представи в съзнанието) могат да бъдат истинските обекти за изследване, защото те съставят действителната реалност, а не техните сенки (копия) – обектите в материалния свят, достъпни за физическите сетива. Разбира се, Платон е почерпил знание от певците-разказвачи *аеди*, провеждащи мъдростта на бога-водач на света – *Haedus* или *Стария Пан (Козел)*, – едновременно земен и небесен, тъй като той е вселенският *Вседържител*, т.е. *Пантократор*.

Семантиката на името Пан е разисквана от Платон в диалога му „Кратил“:

„... Тази дума [Пан – Б.В.Й.] означава „всичко“, нея можеш да я обърнеш и така, и иначе, затова тя се оказва двойствена: истинна и лъжлива... Истинната ѝ част е гладка, божествена и витае в горните висини, сред боговете, а лъжливата се намира сред хорската тълпа – космата, козлова.“ /408 с/.

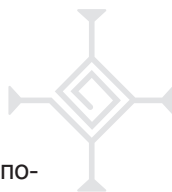
Платон разкрива тук тайната на вселенската съзидателна мощ на божия син в духовен и физически аспект. Всеобхватността на името *Пан* проличава в термини като *пантократор*, *панорама*, *паноптикум*, *пандемия*, *панацея*, *панаир*, *паника* и др.

Опозицията и едновременно взаимовръзката между небесния и земния *Пан* може да бъде забелязана в социалния антагонизъм и едновременно симбиоза между гореспоменатите тракийски племена: малкото жреческо племе *беси* (*песи*, т.е. „пастири“) и голямото обслужващо го племе *сатри* (*сатири*, т.е. „хора-козли“). *Бесите* – потомци и жреци на Дионис – обитавали високите върхове на масива *Пангей*, а скотовъдците и земеделци *сатри* – по-ниските планински плата, котловини и долини.

В тази връзка е интересно да се направи паралел със старобългарската дума *небес*, *небесах*, означаваща в съвременния български език „небе“, „небеса“. *Не-бес*, *не-бесах* се явява отрицание на *бес/бесах* (*бесите*). Бесите тук са приравнени със *сатрите* (*сатирите*), т.е. земните хора, наричани от Платон „хорска тълпа – космата, козлова“. Бесите вече са „свалени“ от небето, затова то е названо *не(-)бес*, *не(-)бесах*, нещо, което е антибеско. Досещаме се кой ги е детронирал от тяхната обществена позиция: новият култ – християнството, което подигравателно ги е сатанизирало с името *бесове*.

Изглежда планината *Пангей*, седалището на Гея, със закътания сред нейните безброй заоблени скути и гънки връх *Нуса*, на който се е родил Дионис, също има принос за неговото козлово превъплъщение и за емблематичното присъствие около него на весела свита от *козлови жреци-сатири*, които играели *пантомима*. Траките са ни оставили ред топоними, посветени на другото божествено име – *Пан*: историческата област *Панония*; гр. *Панагюрище*; с. *Панчарево*, *Софийско*; с. *Златна Панега*, *Ловешко*; местността *Панака* край гр. *Луковит*. Но топоними и хороними с основа *пан* се срещат и другаде по света, напр. античният град *Пантикапей* на Крим, държавите *Bankok* (Банкок), *Japan* (Япония), *Espana* (Испания).

Управляващият клан Атон-Ра-Озирис-Хор и неговите потомци почитали и в *Египет* плодовития *козел* и царствения *орел*. На какво основание, разказва отново Диодор:

„... Тиванците [жители на гр. *Тива*, столица на *Южен Египет* – б.В.Й.] почитат орела, тъй като го смятат за царско животно и достойно за Зевс.

Обожествили са козела, също както разправят, че елините са започнали да почитат Приап заради детеродния му орган; това животно има изключително силен стремеж към съвкупление, а те смятат, че е подходящо да се почита тази част от тялото, която отговаря за раждането, тъй като тя е основната причина за живота. Като цяло не само египтяните, но и не малко от другите народи смятат за свещен мъжкия орган, тъй като е причина за раждането на живите същества; жреците в Египет пък, които са приели жречеството от бащите си, първо биват посветени в мистериите на този бог. Твърдят че пановите и сатирите по същата причина се почитат сред хората и затова повечето слагат в светилищата си техни изображения с изправен член и подобни на козлии...” /**Историческа библиотека**, I, 87, 88/.

И за да завършим темата за *козела*, остава да уважим основателя на Волжка България – кан *Котраг* (~625-673 г.), – втория син на канас ювиги *Кубрат* (~603~665 г.; в хрониката на Теофан Исповедник името е *Κροβάτου* = *Кробат*), който пък е основател на Стара Велика България.

Чрез царското си име *Котраг* (по Теофан – *Κότραγος*) подчертавал, че е потомък на родоначалника на българите бог Дионис/Бахх/Хорс/Хурса, в неговото *козлово превъплъщение*: Ка-Траг = „Син на Козела“. Имало е от кого да вземе пример, защото името на баща му *Кробат/Корбат* било съставено под влияние на египетското име на бога – *Хор*, аналогично на славянското *Хорс*: Кор-Бат, т.е. „Великия Хор“.

Котраг властвал над голямото българско племе *котраги* (*кутригури*). Вероятно Кубратовият син е получил името *Котраг* при възцаряването му над това племе, защото етнонимът *котраги/кутригури* предшества неговото време. И тук, по повод идентичността на хоронима *Тракия*, етнонимите *траки/траги* и *котраги*, възниква въпросът има ли етническа връзка между двата народа – *българи* и *траки*?